

1 Nyttan med kulturmiljöprogram



En värdad kulturmiljö får människorna att må bättre, erbjuder näringsmöjligheter och ger anledning till lokal stolthet. Kulturmiljöprogram är framgångssagor. De samlar sådana särdrag hos kulturmiljön som man valt ut tillsammans och upplevt som viktiga. Programmet är också en plan för hur kulturmiljön kan värdas och utnyttjas hållbart och klimatklokt.

En kulturmiljö är resultatet av växelverkan mellan människan och naturen. Där syns spåren av mänsklig verksamhet. Lika väl vardagsmiljöer som kända och skyddade objekt kan vara kulturmiljöer.

Bevarade och vårdade kulturmiljöer stödjer hållbarhet. Med hjälp av de verksamhetsformer och den kunskap som finns samlade i kulturmiljöprogrammen kan man hitta lösningar som stödjer klimatåtgärder. Genom att vårda landskap och vårdbiotoper kan förlusten av biologisk mångfald begränsas. Kulturmiljöprogram kan förebygga intressekonflikter och hjälpa till att prioritera till exempel områdesanvändningen.

Konkret nytta

Programarbetet hjälper till att utnyttja befintlig kulturmiljö. Flera program har visat att ett kulturmiljöprogram som utarbetats tillsammans och omsorgsfullt kan generera långvarig nytta på många olika håll. Programmen utgör ett utomordentligt bakgrundsmaterial eftersom den kunskap som behandlas i programmen kan användas under en lång tid.

Den lokala dragningskraften och identiteten stärks med hjälp av kunskap

- verktyg för miljöfostran
- hjälpmedel för integration
- byggsten för en hållbar kommunbild
- tipslista för vård av kulturmiljön och finansieringsmöjligheter

Kommunens verksamhet blir smidigare

- växelverkan med kommuninvånarna
- beslutsfattande
- myndighetssamarbete
- bakgrund till andra strategier, program och planer

Planeringen av områdesanvändningen samt byggnadstillsynen blir effektivare

- hjälpmedel för prioritering
- bakgrundsmaterial för planering och utvärdering
- hjälpmedel för ibruktage av byggnader som inte utnyttjas till fullo
- styrmedel för renoveringar och nybyggnation

Företag får stöd för sin verksamhet

- idébank för turismens attraktionsfaktorer
- idébank för produkter och tjänster
- bakgrundsmaterial för projekt

”I programmet samlades de fem kommunernas kulturmiljöer, främjades en lyckad sammanslagning och invånarnas samhörighet.”

”Ett riktigt verktyg för planarbetet”

”Kärlek till hembygden gör att människorna stannar kvar.”

2

Många olika sätt att utarbeta program



PEKKA RAHKONEN

Programarbetet kan skapa nya verksamhetsformer, erbjuda kunskap och öppna aspekter på den egna miljön. Programmens styrka ligger i deras individualitet. Var och en utarbetar ett program som liknar en själv. De egna behoven och målen hos kommunen, landskapet, hembygdsföreningen, kulturmiljöobjektens ägare eller någon annan som utarbetar ett program bestämmer programmets innehåll, gränser och form. När programmet eller programelementen har behandlats och godkänts tillsammans formas en gemensam vision.

Utarbetandet av programmet är i bästa fall en interaktiv process. Alla faser från beredningen till det färdiga programmet och genomförandet är lika viktiga.

Fastställande av området för och innehållet i programmet

Kulturmiljöprogram kan utarbetas i samarbete mellan områden eller som en del av annat programarbete.

Regional avgränsning kan vara

- en kommun, flera kommuner eller ett landskap
- en by, en stadsdel eller något annat mindre område

Programmet kan behandla kulturmiljön som helhet eller en del av den. Programmet kan också vara tematiskt, till exempel så att det betonar byggnadsarvet.

Kontaktytor

Trots att kulturmiljöprogram ofta är självständiga processer står de i samband med mycket annat. Det är bra att fundera på

- vad annat kan programarbetet kopplas ihop med?
- vilka möjligheter erbjuder samarbete?

Kulturmiljöprogram har ofta en naturlig koppling till

- planering av områdesanvändningen och planläggning
- strategiskt arbete som gäller turism, klimat, hållbar utveckling, cirkulär ekonomi eller annat
- andra program, såsom det arkitekturpolitiska programmet (apoli)
- planer för kulturfostan

”Det lönar sig att utarbeta undervisningspaket för skolor i planen för kulturfostan. Den uppdateras oftare än kulturmiljöprogrammet.”

”Om man gör upp både ett kulturmiljöprogram och ett arkitekturpolitiskt program så lönar det sig att samarbeta intensivt när de utarbetas för att undvika överlappningar.”

”Kulturmiljöprogrammet är ett mångsidigt källmaterial för planen för kulturfostan.”

3

Så här planerar du



Att sammanställa ett kulturmiljöprogram är en omfattande och givande uppgift. Resurser ska reserveras såväl för utarbetande av programmet som för aktivt genomförande av det. Om det finns mycket material som ska uppdateras, kan programmet också utarbetas i mindre bitar.

Resursbehovet påverkas av

- projektets omfattning
- den målsatta tidsplanen
- kontaktytor till andra arbeten och program
- kvantitet och aktualitet för befintliga material, inventeringar och utredningar
- programmets publiceringsform
- hur det färdiga programmet genomförs

Säkerställande av expertis

Ett bra kulturmiljöprogram är resultatet av många aktörers samarbete. Förutom experter på olika områden kräver arbetet lokalkännedom. Till en början är det bra att kartlägga hur man kan utnyttja

- tjänstearbete
- konsultarbete och köpta tjänster
- frivilligarbete

Om kulturmiljöprogrammet görs upp som en offentlig organisations eget arbete

- har man tillgång till god kännedom om området
- knyts programmet samman med organisationens olika sektorer
- intensifieras experternas samarbete
- löper genomförandet och uppdateringen av programmet smidigt

Köpta tjänster upplevs å sin sida ofta tillföra programprojektet

- specialsakkunskap
- synlighet utåt

Finansiering av programarbetet

Finansieringen är ofta en kritisk faktor. För utarbetandet av kulturmiljöprogram har finansiering erhållits från bland annat stiftelser samt från landsbygdsprogram via Leader-grupper och NTM-centralerna.

”Med hjälp av byakommittéer samlades information om byggnadsarv, gårdar och historia.”

”Programprocessen ledde till intensivare samarbete och dialog inom staden. Ingen ifrågasätter behovet av programmet.”

”En deltagandeplan är viktig. Självfinansieringen ersattes med talkoarbete.”

4

Så här får du alla med



PEKKA RAHKONEN

För att planera, besluta om och förverkliga en bra miljö krävs mångahanda sakkunskap och aspekter. Det bästa slutresultatet uppnås när olika aktörer i området är med från första början. Samtidigt sprids information om programmet.

Identifiera delaktiga

Invånare, markägare och företrädare för organisationer i området har flera roller och uppgifter i programarbetet. När man samlar delaktiga och aktörer i projektet är det bra att titta på åtminstone dessa grupper

- invånare, hembygdsaktiva, stadsdels- och byaföreningar
- markägare
- företagare i handels-, hantverks-, jordbruks-, livsmedels- och turistbranschen
- fritidsboende
- äldre och pensionärsföreningar
- skolor, skolelever, studerande och ungdomsföreningar
- museer och kulturaktörer
- hobbygrupper
- förtroendevalda och intressebevakning
- medier

Många sätt att växelverka

Genuina möten med människor i deras egna hemknutar och på deras egna evenemang ökar förtroendet för programarbetet. Deltagandeformerna väljs enligt grupp. Det lönar sig att utnyttja sådana verksamhetskulturer och verksamhetsformer som är etablerade och som upplevts som bra i områdena. Aktiv mediekommunikation och aktivitet på sociala medier stödjer informationen i olika faser i arbetet.

Kommunikations- och växelverkanmetoder är till exempel

- informationsmöten, byamöten
- distansmöten på nätet
- terrängsyner, stads- och byavandringar
- verkstäder som är öppna för alla eller riktade till vissa grupper
- digitala arbetsrum och applikationer för arbete
- kartbaserade och andra nätenkäter
- intervjuer

”Stadsborna fick berätta om sina favoritplatser. En invånarenkät på nätet gav över 1 000 svar.”

”Vi utmanade skolorna till kartövningar och att fundera på viktiga platser i skolans närhet.”

”Vi ordnade en sparringsstund för företagare: hur kan kulturmiljön utnyttjas, utvecklas och förändras.”

5

Aktuellt material ger ett slagkraftigt program



Inventeringar, utredningar och planer som gäller kulturmiljön tillhör det grundläggande materialet för kulturmiljöprogram. För programmen samlas dessutom ofta lokal kunskap som inte dokumenterats tidigare.

Man kan välja en viss tyngdpunkt för programmet, som hjälper till att nå målen. Rikliga illustrationer kan hjälpa var och en att hitta landskap och miljöer som är viktiga för en själv i programmet. Ett välstrukturerat och lättläst program med bra illustrationer och layout lockar till läsning. Programmets namn är också viktigt.

”Vårt program framhäver landskapshistorian.”

Sammanställande av programmet

Färdiga program innehåller i allmänhet åtminstone följande helheter

- programmets mål
- beskrivning av kulturmiljön
- åtgärdsdel: vem, vad, när
- allmänna anvisningar för vård av kulturmiljön

”Programmet tar också upp gamla trädgårdsväxter.”

Programarbete ger alltid upphov till ny kunskap. Befintliga lokala, landskapliga och nationella kunskapskällor utgör värdefullt material

- gamla kartor och fotografier
- berättelser, årsböcker och historiker
- registret över arkeologiska kulturarvsobjekt och fasta fornlämningar
- inventeringar av den byggda kulturmiljön
- värdefulla landskapsområden och landskapsvårdsområden
- traditionella landskap och vårdbiotoper
- kulturmiljöobjekt och områden som skyddats genom planer och speciallagstiftning
- naturskyddsområden

”Vi funderade tillsammans på vad som vårt områdes särdrag och vad som är viktigt för oss.”

Fastställande av vårdåtgärder och andra åtgärder i kulturmiljön

För objekt i offentlig ägo kan det utarbetas exakta åtgärdsplaner med tidtabeller och ansvar. En betydande del av den byggda kulturmiljön är dock privatägd. Programmet kan inte förplikta privata ägare att vidta åtgärder. Objekten kan dock uppmärksammas genom uppmuntrande åtgärdsförslag och genom information om finansieringsmöjligheter. Vården av offentliga objekt kan fungera som exempel för privata aktörer.

I åtgärdsförslagen kan man beskriva kulturmiljöns

- viktigaste särdrag, värden och objekt
- regionala och vidare betydelse
- beaktande i till exempel planläggning och byggande

6

Ett färdigt program som alla kan använda



PEKKA RAHKONEN

När programmet är lättillgängligt kan alla ha nytta av det och bidra till att genomföra det. Det är bra att kommunicera aktivt om programmet medan det utarbetas. Det lönar sig att satsa särskilt på kommunikationen när programmet är färdigt.

Publicering av programmet

Publiceringsformen bestäms av målen, behoven och resurserna hos den som utarbetat programmet. Program i elektronisk form blir vanligare, men tryckta publikationer är fortfarande mycket populära bland invånarna. När man bestämmer i vilken form programmet ska publiceras är det bra att samtidigt fundera på hur programmet ska uppdateras. Det är enklare och förmånligare att uppdatera elektroniskt material. Om materialet publiceras på nätet så se till att det är tekniskt tillgängligt.

Kulturmiljöprogram utarbetas i form av

- böcker
- geografiska data och berättelsekartor
- webbsidor
- stadsdels- och byamappar

Det färdiga programmet kan ges till

- fastighetsägare
- bibliotek, skolor, museer, kommunens arkiv, turistbyrån
- de förtroendevalda
- medier
- företag

Ett elektroniskt program läggs ut på webben och det kan utgöra länk till olika aktörers webbplatser.

För att stödja ett färdigt kulturprogram kan man ordna

- seminarier
- utställningar
- evenemang, såsom temavandringar och temacykelutfärder samt teaterpjäser

Genomförande och uppföljning av programmet

Programuppföljning ser till att programmet används.

Genomförandet av ett kommunalt och regionalt kulturmiljöprogram kan följas till exempel enligt strategiperiod. Uppföljning av genomförandet och insamling av respons lämpar sig naturligt även för regionala och kommunala kulturmiljöarbetsgrupper.

Kulturmiljöprogrammet behöver uppdateras med jämna mellanrum. Vid uppdateringen lönar det sig att utnyttja andra projekt som gäller områdets kulturmiljö. Det är naturligt att uppdatera geografiska datamängder till exempel i samband med planläggningen.

”Berättelsekartorna intresserar, de är färdigt material som företagen kan använda.”

”Kulturmiljöprogrammet fogades till stadens informationsmodell.”

”Programboken är årets julklapp.”

Läs mer

[Kulturmiljöprogram – hur och varför \(pdf\)](#)